

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 128 2007

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2008 och för recensioner 1 september 2008.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367-8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-25-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2007

terhand, med en annan penna (blyerts istället för bläck). Senare i brevet skriver hon om *Jerusalem* II, som nyss publicerats, och det faktum att första kapitlet (det Lagerlöf senare plockade bort) inte blev särskilt uppskattat. Hon skriver till Olander att "[d]är emot går det ju väl för sig att ta bort hela första kapitlet". Men så skrev Lagerlöf inte ursprungligen i brevet; "ta bort" har skrivits ovanför ett struket "ändra". Vidare: I ett brev stämplat den 16/6 1904 (s. 28) har en hel mening suddats ut och sedan dessutom strukits över (mellan "Jag får nu inte brev från dig förrän på Onsdag," och "Mätte du snart få slippa arbeta.")). Ytterligare: Den 21/8 1904 skriver Lagerlöf att hon inte kan överge Elkan "därför att jag ej kan beräkna följdena för henne om jag öfvergäve henne" (s. 31). Här är "för henne" tillagt över raden, i efterhand – vilket ger en avsevärt annorlunda mening. Det är onekligen tänkvärt att se hur Lagerlöf på små subtila vis som detta gick balansgång i sina relationer med Elkan och Olander.

Men – och detta är viktig – min huvudpoäng med ovanstående anmärkningar är inte att klandra Toijer-Nilsson för att hon inte utgivit breven efter strikt vetenskapliga textkritiska principer. Det har uppenbart inte varit hennes åstundan – och definitivt inte förlagets. Min poäng är istället att den forskare som behöver läsa Lagerlöfs brev inte självklart kan gå genvägen över denna utgåva. I det fallet är det fortfarande originalbreven som gäller – tills de digitaliseras och/eller kan läsas i en textkritisk utgåva som förhoppningsvis kommer, någon gång i framtiden.

Petra Söderlund

Carina Burman, *K.J. En biografi över Klara Johanson*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2007

I inledningen till sin biografi över Klara Johanson uttrycker Carina Burman en förhoppning om att hon genom sin skildring av hennes liv och verksamhet, även kan bidra "till en slags kvinnohistoria" (s. 11). Stora delar av framställningen ägnas åt inblickar i K.J:s breda kontaktnät inom kvinno- rörelsen: *Dagny*, *Nya Idun* och *Tidevarvet* för att nämna några viktiga fora. Det råder ingen tvekan om att Carina Burman lyckas i sin föresats, och det är en av biografins största förtjänster. Redan omslagsbilden visar K.J. bredvid Lydia Wahlström i en krets av kvinnor. Porträttgalleriet på

för- och eftersättsblad visar inte bara viktiga kvinnor i Klara Johansons liv, utan också viktiga kvinnor i Sveriges kulturella och intellektuella historia. Att samla dessa fotografier med namn och en kort karaktäristik av deras kontakter med K.J. är ett effektivt sätt att visa fram ett omfattande vänskapligt, yrkesmässigt, politiskt och konstnärligt nätverk. Många av dessa kvinnor har befunnit sig i historieskrivningens marginaler. Några som man känner till namnet får ansikten. Bilden av K.J. som verklighetsfrämmande estet dementeras redan av dessa bilder, vilka tyder på hennes engagemang i kvinno- och fredsrörelsen.

Klara Johanson isoleras för den skulle inte i en kvinnlig sfär. Vänner och kollegor fanns även bland männen – på senare år även beundrare. Fredrik Böök, som fick in foten på redaktionen med hjälp av K.J. blev sedan hennes främste meningsmotståndare. Att det blev han och inte hon som fick axla manteln som tidens store kritiker, kan förklaras med de många institutionella och sociala marginaliseringsmekanismer som Virginia Woolf beskriver i *Ett eget rum*. K.J. fick så småningom ett eget rum, men som kvinnlig kritiker och essäist hade hon många andra odds emot sig. Detta är inget Carina Burman explicit diskuterar, men det framkommer ändå i många delar av biografien, till exempel i beskrivningen av barndomen, förutsättningarna för utbildning och läsning och positionen i arbetslivet.

Kvinnlig kritikerpionjär, aristokratisk estet och lesbisk crossdresser – K.J. hade kunnat användas till mycket. Men det gör inte Carina Burman. Hon låter materialet berätta, utan att driva historien i någon annan riktning än den som bestäms av kronologin. Syftet är att lyfta fram K.J:s liv och verk och ge henne den plats i litteraturhistorien hon förtjänar. Nu tillhör hon "de fläckvis ihågkomna", som Burman beskriver det (s. 458). Men det rör sig varken om en personhyllning eller om en äreräddning. När biografens syn på sitt objekt kortfattat formuleras i epilogen är det motsägelsefullheten som lyfts fram. Carina Burman ger bilden av en författare som på samma gång är engagerad och världsfrånvärd. I journalistiken och de satiriska texterna läste hon av sin tid med stor exakthet, samtidigt som hon hellre umgicks med Goethe än läste tidningsrubrikerna. Hon var en feminist som vantrivdes i kvinnligheten, en social arbetsnarkoman som levde av värmen från kvinnliga vänner och kärlekar.

Den stora fördelen med en biografi som inte

driver någon särskild tes, utan låter källorna tala för sig själva, är dels att läsaren får större frihet att läsa materialet ur sitt eget perspektiv, dels att den blir en stadig och neutral grundval för kommande forskning. Perspektivet är historiskt och källmaterialet lyfts fram med varsam hand utan avsiktlig vinkling. Det vanskliga med denna kronologiska historiskt-biografiska metod är förstås att läsaren får intrycket av att detta *är* Klara Johansons liv och inte en berättelse om det. Konstruktionen märks i alla fall i kapitelindelningen, som med ett undantag spänner över ett antal år och har ett citat från K.J. som rubrik. Undantaget är kapitel 4, som är ett nedslag i 1907 – ett ovanligt händelse-rikt år och ett av biografins mest intressanta avsnitt. Framtida Klara Johanson-forskare kommer att vara tacksamma för Carina Burmans saklighet i framställningen och för den omfattande arkivforskning som ligger bakom den. Inte minst bör bildmaterialet nämnas i detta sammanhang. Det bidrar i hög grad till att levandegöra K.J. och hennes sammanhang.

I en biografi är författarens hållning till sitt objekt av avgörande betydelse för läsaren. Carina Burman undviker att på ett betryggande historiskt avstånd auktoritativt uttala sig om Klara Johanson. Hon befinner sig å andra sidan långt ifrån det intimiserande, även om det på sina ställen handlar om mycket privata och intima saker. Burman håller sig i bakgrunden, ger sig då och då tillkänna med kommentarer, men talar ofta med K.J:s egna ord. Ibland tillåter hon sig en och annan spekulation, men då snarare i frågeform än påståendeform. Ibland önskar man förklaringar när brev och dagböcker citeras – vad betyder till exempel "slem på lungan" (s. 32)? Hur skulle den diagnosen ha lytt idag? K.J. kunde skriva anakronistiskt ibland, som den intelligensaristokrat hon (också) var. Vissa myter om K.J. som hon själv understödde lever vidare när Burman lägger sig nära sina källor. Arbetskamraten Hedvig af Petersens får värma tevattnen – "K.J:s husliga förmåga sträckte sig inte så långt", skriver Burman (s. 170). Kanske handlar det mer om K.J:s förmåga att skaffa sig kvinnliga hjälpredor.

Man kan få en ledtråd till vilken position biografiförfattaren har valt att inta i förhållande till sitt objekt genom hur detta benämns. Johan Svedjedal går i sin nya Almquist-biografi på tvärs mot traditionen och väljer att kalla författaren vid förnamn. För kvinnliga författarskap är detta mer problematiskt. "Selma" eller "Fredrika" kan ge

både ett förmins-kande och privat intryck, samtidigt som bara efternamnet kan tyckas väl distanserat. K.J. fungerar utmärkt. Inte intimt (och i detta fall kanske alltför kvinnligt) som "Klara", inte anonymt som "Johanson" och inte formellt som "Klara Johanson". K.J. är ju dessutom en signatur, en roll, och en viktig poäng hos Burman är just att visa fram K.J:s olika, medvetet valda roller. Framställningen gör klart att detta är ett område som ropar på en egen studie. Författarens olika smeknamn och signaturer är även namn för olika identiteter, både privat och offentligt. Klara Johanson använde sitt vanliga namn till skönlitterära verk och översättningar. Som K.J. var författaridentiteten densamma, men signaturen förekom i andra sammanhang och även som smeknamn. Parveln och Lille Eyolf betecknar en lekfull pojkidentitet, som passade K.J. bättre än den påtvingade kvinnligheten.

Pseudonymen Huck Leber fick stå för en hel del av det som K.J. själv ogillade. Hennes manliga alter ego i kåserierna var vivör, flanör och kvinno-karl. Carina Burman markerar tydligt att det inte bara rör sig om en pseudonym, utan om en författaridentitet. Huck Leber är en påhittad person som ger författaren spelrum för andra slags texter än K.J:s. Det handlar om "ett sätt att skämtsamt se världen ur manlig synvinkel", som Carina Burman skriver (s. 137), vilket säkert var befriande för en person som minst av allt kände sig som en "kvinna". Detta inslag av könsöverskridande framhålls, men här kunde man ha förväntat sig ett tydligare maktperspektiv. Även om Burman avfärdar uppfattningen att 1800-talets kvinnor skrev under manlig pseudonym för att bli tagna på allvar, så var trots allt förväntningarna på kvinnliga och manliga författares texter olika. Här gör Burman en onödigt markering mot Ingrid Svensson som har beskrivit Huck Leber som en chans för Klara Johanson att "agera friare och kanske mindre ansvarstyngt" (s. 136). Detta gäller för alla pseudonymer, menar Burman. Men gäller det inte i synnerhet i detta fall? Att som lesbisk kvinna anta den heterosexuella mannens identitet är att röra sig från periferi till centrum, från underläge till överläge. Burmans diskussion av pseudonymen handlar mer om sexuell identitet än om talarposition. Hon går vidare med kopplingen till Huckleberry Finn, som i en episod också får pröva på hur obekväma kvinnokläder kan vara. Att på grundval av detta tillskriva Mark Twains gestalt "ett drag av sexuell och so-

cial transvestism” (s. 137) är mycket sagt. Snarare verkar signaturen Huck Leber ha fyllt ett behov av att få vara rolig, avspänd och ohyfsad i sina texter – egenskaper som skulle ha uppfattats helt anorlunda om de tillskrivits en kvinna.

Att den sexuella identiteten hamnar i centrum i diskussionen av pseudonymerna är helt följdriktigt. Den är en röd tråd i biografien. En intention som går att utläsa ur texten även om den inte är uttalad, är att utan omskrivningar skildra K.J. som en lesbisk kvinna. Att homosexualiteten är ett viktigt tema framgår redan av biografins allra första rader. Det är ingen slump att Burman väljer att beskriva året 1895, då Oscar Wilde sattes i fängelset i Reading för grov otukt och K.J. flyttade ihop med sin käresta Lydia Wahlström. Det rörde sig inte om ”svärmerier”, även om samtidigt och även senare forskare ofta beskrev det så, utan om känslomässiga och fysiska kärleksrelationer. Burman är angelägen att inte hemfalla åt de eufemismer som präglat tidigare levnadstecknare. Hennes strategi är att behandla homosexualiteten som vore den ”normal” och därmed varken mer eller mindre intressant än en heterosexuell författares kärleksliv skulle ha varit. Burman kritiserar till exempel med rätta uppfattningen att K.J. skulle ha varit sympatiskt inställd till idealisterna bara för att flera av dem var öppet homosexuella. ”Oavsett hur intressant herrarnas sexliv förefaller är förklaringen ändå en förenkling, ty lesbiska och homosexuella behöver inte nödvändigtvis sympatisera”, skriver Burman, och det är förstås lätt att instämma. Hon fortsätter: ”Inte heller behöver likartad sexuell läggning påverka recensionerna – mig veterligt har Levertin aldrig ansetts favorisera heterosexuella författare” (s. 189). Här – liksom i diskussionen av pseudonymerna – hade kanske några överväganden om hur kön och sexualitet hör ihop med kulturell hegemoni och litterära normer kunnat nyansera. Om man verkligen skulle undersöka saken kanske man trots allt skulle finna att Levertin favoriserade heterosexuella författare framför homosexuella – och kanske särskilt framför homosexuella kvinnliga författare. Kön och sexualitet är ovillkorligt en faktor som påverkar var man placeras på det litterära fältet. Det finns en intressant spänning mellan homosexualitetens relativa normalitet i de kretsar K.J. rörde sig och dess avvikelse från normen om man ser till samhället i stort. Det finns även en spänning mellan K.J:s queera lek med roller och hennes lesbiska identitet. För att utreda detta hade ett mer teore-

tiskt perspektiv krävts, men möjligen är biografien inte det rätta stället för den diskussionen.

Livet i sin helhet och arbetets vardag präglades starkt av livskamraten Ellen Kleman, som här får tillbörlig uppmärksamhet. K.J. framstår ömsom som en hjälplös pojke, ömsom som ett patriarkalt familjeöverhuvud med rätt att vara otrogen. Men trots att K.J. hade en lika exemplarisk författarhustru som Selma Lagerlöf, hjälpte det henne inte alltid att bli en produktiv författare. Carina Burmans berättelse om Klara Johansons liv är också en om tillkortakommanden i skrivandet. Det blev inget stort skönlitterärt författarskap. Det är ett mycket klokt val att lägga tonvikten på K.J:s liv snarare än på hennes verk. Nu är fältet öppet för ny forskning på författarskapet som kan ha stor nytta av de källor Burman lyfter fram. Biografien erbjuder värdefulla inblickar i hur K.J. arbetade och hur hennes texter kom till. Bortsett från tiden på *Stockholms Dagblad*, verkar författarskapet mödosamt och ångestladdat. Det berodde delvis på utmattning efter arbetet på tidningen, men också på återkommande depressioner. Frågan är om det inte också har att göra med författaridentitet och position på det litterära fältet. K.J. skrev inte romaner eller dramatik, som ju var väl etablerade genrer för kvinnliga författare. Den litterära essän var däremot inte någon vanlig kvinnlig genre vid denna tid. K.J. var ingen Levertin eller Böök. Kvinnor hade nätt och jämt fått tillträde till universitetet och till skillnad från dem hade hon ingen professur i ryggen. Under större delen av sitt liv hade hon inte ens en fast inkomst. Att skrivandet under dessa omständigheter skedde under press säger sig självt, särskilt som K.J. också tog sig an prestigetyngda och ”manliga” ämnen som Kierkegaard och Croce. I detta avseende är biografien en desillusionshistoria. I likhet med många andra feministiska föregångares liv fick det inget lyckligt slut. ”Vi tillhör alla Klara Johansons stärbhus”, skriver Burman lite gåtfullt (s. 459). Kommande forskning får visa oss hur.

Jenny Bergenmar

Boel Westin, *Tove Jansson – Ord, bild, liv*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 2007.

Så har den då kommit, Boel Westins stora verk över Tove Janssons konstnärs- och författarskap, den första biografien över muminvärldens ska-